

Sabahattin ZAIM'de Sosyal Siyaset

Üzeyir ÖLMEZ¹ ve Zeynep Dilara TINAZ²

Öz

Sosyal siyaset dar anlamıyla emek-sermaye çatışmasını, geniş anlamıyla bütün sosyal sınıf ve grupların birbiriyle mücadelesini çözümlenmeye çalışan bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. İster dar ister geniş anlamıyla ele alınsın sosyal siyasetin anlaşılabilmesi için bu disipline katkıda bulunmuş akademisyenlerin çalışmalarının değerlendirilmesi önem arz eden bir husustur. Buna rağmen alan yazında sosyal siyaset disiplinine hayati katkıları bulunan akademisyenlerin çalışmalarının yeterince konu edinilmediği ortaya koyulmaktadır. Bu çalışma Türkiye'de çalışma ekonomisi kürsüsünün en etkili aktörlerinden biri olan Sabahattin Zaim'in sosyal siyaset eksenli görüşlerini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmek amacıyla yürütülmüştür. Bu kapsamda Zaim'in tez, makale ve kitaplarındaki fikirleri, kavramlaştırmaları, tespit ve önerileri, gelir dağılımı ve refah artışı, ücret siyaseti, sendikalar, zekât ve vakıf müessesesi gibi konular temelinde incelenmiştir. Sonuç olarak sosyal siyasetin, tamamen yeni bir bakış açısıyla geliştirilmesi yönündeki ihtiyaca Zaim'in fikirlerinin cevap verdiği tespit edilmiştir. Zaim'in sosyal siyaset disiplini ile ilgili çalışmalarında kendi kültür ve inancını referans alarak bir bakış açısı geliştirdiği görülmektedir. Sosyal siyaset tedbirlerinin hak temelinden yardım severlik ve merhamet temeline kaydığı günümüzde zekâtı, sosyal siyaset tedbirlerinin çıkış noktası ve fakirin zengindeki hakkı olarak vurgulayan Zaim'in, tecrübe ve değerler ışığında hâkim sosyal politikalara karşı farklı bir yol geliştirdiği anlaşılmaktadır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda Zaim'in görüşleri ile disiplinin diğer önde gelen aktörlerinin gelir, refah, ücret ve sendikalar mevzuları hakkındaki görüşlerinin karşılaştırılması yararlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sendikalar, Sosyal Politika, Ücretler, Vakıflar, Zekât

Social Politics in Sabahattin ZAIM

Abstract

Social politics is defined as a discipline that tries to resolve the labor-capital conflict in the narrow sense, and the struggle of all social classes and groups with each other in the broad sense. In order to understand social politics, whether it is taken in a narrow or broad sense, it is very important to evaluate the work of academics who have contributed to this discipline. Despite this, it is revealed in the literature that the studies of academics, who have made vital contributions to the discipline of social politics, are not adequately covered. This study was carried out in order to evaluate the social policy-oriented views of Sabahattin Zaim, one of the most influential actors of the labor economy chair in Turkey, from a holistic perspective. In this context, Zaim's ideas, conceptualizations, determinations and suggestions in the theses, articles and books were examined on the basis of issues such as income distribution and welfare increase, wage politics, trade unions, zakat and foundation institution. As a result, it has been determined that Zaim's ideas responded to the need to develop social politics from a completely new perspective. It is seen that Zaim developed a perspective by taking his own culture and belief as a reference in his studies on the discipline of social politics. It is understood that Zaim, who emphasizes zakat as the starting point of social policy measures and the right of the poor to the rich, has developed a different way against dominant social policies in the light of experience and values. In future studies, it will be useful to compare Zaim's views with those of other leading actors of the discipline on income, welfare, wages and unions.

Keywords: Foundations, Social Policy, Trade Unions, Wages, Zakat

Atıf İçin / Please Cite As:

Ölmez, Ü. ve Tınaz, Z. D. (2024). Sabahattin ZAIM'de sosyal siyaset. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(2), 748-764. doi:10.33206/mjss.1262434

Geliş Tarihi / Received Date: 09.03.2023

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.11.2023

¹ Öğr. Gör. - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Meslek Yüksekokulu, uzeyir.olmez@gop.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-8637-2010

² Öğr. Gör. Dr. - Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Meslek Yüksekokulu, zeynepdilara.tinaz@gop.edu.tr,

 ORCID: 0000-0002-8063-9749

Giriş

Sosyal siyaset, siyasal ve toplumsal yapıdaki değişimle birlikte değişebilen (Koray, 2007: 19), tartışmaları kapitalizmin varlığını sürdürmesi yönünde evrilebileceği gibi onun temel özelliklerini sorgulayan ve onu dönüştürmeye de yönelebilen (Buğra, 2009: 13) bir disiplindir. Bu değişim ve yönelimler sosyal siyasetin, sosyal bilimlerin her daim ilgi çekici alanlarından biri olmasını sağlamaktadır. Türkiye’de batılı anlamda sosyal siyaset eğitimi İstanbul Üniversitesi’nin kurulmasıyla birlikte başlamıştır (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 9). Türkiye’de bu disiplinin öncü ismi Gerhard Kessler olarak gösterilmekle birlikte (Fındıkoğlu, 1963: 46) Orhan Tuna, Cahit Talas, Sabahattin Zaim gibi akademisyenlerin bu alana hayati katkıları bulunmaktadır. Fakat alan yazında bu önemli isimlerin çalışmaları yeterince değerlendirilmemiştir. Zaim’in sosyal siyaset ile ilgili fikirlerini yansıtan birçok makalesi bulunmasına rağmen onun bu konuyla ilgili görüşlerini toplu olarak ele alan çalışma sayısı çok azdır. Bu sebeple “İçtimai Siyaset Kürsüsü” nün “Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri” ismini almasında en etkili aktörlerden biri olan Sabahattin Zaim’in sosyal siyaset eksenli görüşlerinin bir arada değerlendirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Teoriler yoksa olgular var olamazlar; bu sebeple hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimlerde olgular varoluşlarını teorik bir çerçevenin varlığına borçludur (H. Arslan, 2019: 27). Türkiye’de sosyal politika disiplininin teorik çerçevesinin çizilmesinde Gerhard Kessler’in öncü isim olarak çok önemli katkıları bulunmaktadır. Onun İçtimai Siyaset (1945) isimli kitabı bu alanda yazılmış ilk Türkçe eserdir. Zaim’in de daha sonra “Çalışma Ekonomisi” ismini alacak olan “Günümüzün Sosyal Siyaset Meseleleri” kitabı 1962’de yayımlanmıştır (Zaim, 1962; Zaim, 1972; Zaim, 1997). Kessler’in bu alandaki öncülüğü tartışmasız kabul edilmekle birlikte Kessler sonrası ile ilgili farklı görüşlerin ileri sürüldüğü görülmektedir. Bu konudaki bir düşünce Türk sosyal politika geleneğinde Kessler’in çizgisi içinde başat bir yaklaşım belirlemenin zorluğundan bahsetse de bunu ilk ana çizgi olarak kabul etmekte ve ikinci ana çizgiyi de Ankara Mülkiye’den Cahit Talas’ın oluşturduğunu ifade etmektedir (Makal, 2014: 19). Keza Talas’ın 1955’te yayımlanan İçtimai İktisat isimli kitabı bu alandaki önemli kaynaklar içinde yer almaktadır. Bu konudaki bir diğer düşünce ise Keslerin geleneği içinde Sabahattin Zaim’in “İslami motifli” Cahit Talas’ın ise “sınıfsal temelli” aşilar yaptığını ve sosyal siyaset disiplininde bu meyanda iki temel ekol bulunduğunu vurgulamaktadır: Zaim Ekolü ve Talas Ekolü (Taşçı, 2013: 1110).

Kessler, Tuna, Yalçıntaş, Zaim ve Talas gibi akademisyenler sosyal politika disiplininin gelişiminde hayati rol oynamış akademisyenlerdir. Alan yazında bu disipline önemli katkıları bulunan akademisyenlerin çoğunluğunun yaşamları ve çalışmalarının yeterince değerlendirilmediği, hâlbuki sosyal siyaset geleneğinin sağlıklı biçimde değerlendirilebilmesi için bu isimler üzerinde kapsamlı çalışmalar yapılmasının bir zorunluluk olduğu ifade edilmektedir (Makal, 2014: 19). Kessler, Tuna ve Talas’ı konu edinen birer, Zaim’i konu edinen iki yüksek lisans tezine ulaşılabilmektedir (Ayrıntılı bilgi için bakınız: P. Arslan, 2019; Güven, 2019; Özdemir, 2011; Ölmez, 2010; Kucur, 2011). Bu sebeple Türkiye’de sosyal siyaset geleneğinin kutuplarından biri olan Sabahattin Zaim’in sosyal siyaset eksenli görüşlerinin incelenmesi bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Zaim’in Dili

Bir disiplinle ilgili tartışabilmek ancak o disipline ait kavramların varlığı ile mümkün olmaktadır. Zaim de meseleleri bulunduğu yerden tartışabilmek için kavramlar oluşturmaya çalışmış, bazı olgular üzerinde durmuş, bazı metaforlar geliştirmiştir. Hatta onun bu dilini bazı araştırmacılar “Zaim’in Araçsal Dili: Geçiş Kavramları” (Kucur, 2011: 73) olarak da ifade etmiştir. Zaim’in sosyal siyaset eksenli görüşlerine geçmeden önce kavramsallaştırmaları ve vurgularına değinilmesi yerinde olacaktır:

Kendi Kavramlarımızla Konuşabilmek: Zaim kendi toplumuna yabancı kalarak, onu incelemeyen, telif eser vermeden yalnızca tercüme ile bilim yapılamayacağını vurgulamaktadır (Zaim, 2007: 21). Toplumun kendi değerlerini ifade eden kavramları üretebilmesi önemlidir. Zaim, kendi değerlerimiz ile irtibatı muhafaza eden çalışmalar yapabilmek için ithal kavramlar yerine kendi kavramlarımızı ikame etmenin, bu kavramlarla yeni bir müfredat oluşturmanın ve bu müfredatı destekleyen kitaplar yazılmasının ve bunları okutacak hocalar yetiştirilmesinin önemini vurgulamıştır (Zaim, 2007: 22).

Gerçekten de kavramların ithal edildikleri kültürel coğrafyadan izler taşıdıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Başka toplumların kavramları sırtlarında daima kendi düşünce, ideoloji, kültür ve tarihlerini taşımaktadırlar (Kızılcılık, 2014: 5). Bu sebeple bir disiplini kendi kavramlarımızla konuşabilmek büyük önem arz etmektedir.

Disiplinlerarasılık / Disiplinlerötesilik: Zaim (2007), İbn Haldun'un tezine dayanarak kâinat ilimleriyle beşeri ilimler arasında sebep sonuç ilişkisi olduğunu, insan bedeni ve ruhunun birbirini etkilediğini ve toplum yapısının insan psikolojisini, insan psikolojisinin de toplumun yapısını etkilediğini ifade etmektedir. Zaim bu çıkarımlarından hareketle "bilsek de bilmesek de bilimler arasında esasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu (Zaim, 2007: 15)" vurgulamaktadır.

Pergel Metaforu: Zaim disiplinler arası münasebetin önemini vurguladıktan sonra, bilim insanının da kendini bu yönde geliştirmesi gerektiğini ifade etmektedir. Eski âlimlerin "âlim-i kül" olduğunu, bütüncül bir bakış açısına sahip olduklarını ancak günümüzde teknolojinin gelişmesinin mesleki uzmanlaşmayı hızlandırdığını, bunun ise küçük bir sahada derinlemesine bilgi sahibi fakat bilgisi ve ufku dar uzmanlar yetişmesine yol açtığını ifade etmektedir (Zaim, 2007: 16, 17). Zaim bilim insanının böyle dar bir bakış açısına sahip olmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre bir bilim insanı kendi sahasında derinlemesine bilgi sahibi olmalı, ancak bunu yeterli görmemeli ve bir ayağını seçtiği sahaya koyarak, diğer ayağını da geniş bir daire üzerinde dolaştırmaya çalışmalıdır. Böylece bilim insanının hem uzmanlık sahası hem de ufku genişlemiş olacak, aksi halde ise geniş perspektiften bakamayan bir spesyalistten, bir teknisyenden ötesi olamayacaktır (Zaim, 2007: 17; Zaim, 2007b: 324, 325).

Zaim'in bu tespiti günümüzde de sosyal bilimciler tarafından vurgulanmaktadır. Kızılcılık (2014) uzmanlaşma hikâyesi adı altında sosyal bilimlerin birbirinden koparıldığını, meşruiyet krizine sokulduğunu belirtmekte ve aslında sosyal bilim disiplinlerinin iç içe, alanlarının ve problemlerinin benzer olduğunu vurgulayarak disiplinler duvarlar yıkılmazsa sosyal bilimlerin akıbetinin hiç de iyi olmadığını ifade etmektedir.

Zaim'in bilim insanının âlim-i kül olmasına ilişkin bu yaklaşımı "pergel metaforu" (Kucur, 2011: 72) olarak isimlendirilmiştir. Esasen pergel metaforu farklı bakış açılarıyla önceden beri zikredilegelmiş bir fenomendir. Feridüttin Attar Mantıkut't-tayrı'nda insanın bir ayağını pergel misali bulunduğu yere sabitleyerek dünyayı turlasa da gönül huzuru ve emniyetini sadece bir noktada bulacağını ifade etmektedir (Attar, 2018:261). Attar kendisinden sonra yaşayan Mevlânâ, Sa'dî gibi pek çok mutasavvıf-şair ve edibe önderlik etmiş bir düşünürdür (Şahinoğlu, 1991: 95). Öğrencisi Mevlana da pergel metaforundan bahsetmektedir. Mevlana " Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız şeriatta sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır" demektedir (Beytur, 2005: 69). Zaim de bu metafora güncel bir bakış açısı getirerek bilim insanının mihenk noktası olarak kendi uzmanlık alanını seçmesi ancak öteki ayağıyla da geniş bir daire çizmesi, farklı disiplinlerle ufkunu genişletmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Din ile Bilimin Çatışmazlığı: Zaim, pozitivizmin etki alanı içindeki modern bilimin ve bilim adamlarının dinle olan problemlili ilişkisinin bilimsel faaliyetin ön şartı olmadığını ülkemizde en erken kabul eden bilim adamlarından biri olmuştur (Orman, 2008: 58). Nitekim Çalışma Ekonomisi kitabında her bölüm başında konuyla ilgili veya hadislere yer vermektedir. Zaim bütün ilim kitaplarının başlarına Batılı müelliflerden pasajlar konulmakta olduğunu, kendisinin de bizden bir şeyler koymak isteği ile mevzu başlarına o mevzu aydınlatan ayetler yerleştirdiğini ifade etmektedir (Zaim, 2007c: 181).

Burada söylemek gerekir ki Zaim 1976'da düzenlenen İslam İktisadı Birinci Dünya Kongresine katılmış ve İslam İktisadı alanında önemli eserler vermiştir. Onun İslam ve İktisadi Nizam (1979), İslam'ın İktisadi Görüşü (1981), Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması (1993), İslam-İnsan Ekonomi (1995) isimli çalışmaları bu önemli eserler arasında yer almaktadır. Zaim İslam İktisadı ile ilgili çalışmalarına bir hadis vesilesiyle başlamıştır. Zaim "Faydasız ilimden Allah'a sığınırım" hadisini görünce sadece iktisat ile uğraşmanın hikâye bir iş olduğunu düşünmüş, neredeyse seksen kitabın sekseninin de birbirini nakzettiğini fark ettiği için de İslam İktisadı çalışmalarına Yaratıcı ile irtibatı muhafaza ederek devam etme yolunu seçtiğini ifade etmiştir (Zaim, 2007a: 21).

Homo-İslamicus Kavramı: İnsan emeğini refahın ve değerinin (Kuyucuklu, 1985: 24; Barber, 1991: 37) kaynağı olarak gören A. Smith, insanları bir araya getiren unsurun ise kişisel menfaat olduğunu, merhamet ve hayır yapma gibi faktörlerin bu husustaki etkisinin kısıtlı olduğunu belirtmektedir (Ersoy, 1986: 121, 122). Onun bu fikirleri klasik İktisadın homo-economicus yani insanın rasyonel davranan bir varlık olduğu varsayımına temel oluşturmuştur. Polanyi (2020) ise artık Smith'in 1776'da yayımlanan Ulusların Zenginliği'ne bir önsöz olarak bakmamamız gerektiğini ve tarihin bu sayfasının kapandığını ifade etmektedir.

Zaim de klasik İktisadın insanı sadece menfaatperest bir varlık olarak görme eğilimini eleştirmekte, İslam'da insanın İktisadi adam gibi davranamayacağını belirtmekte ve buna karşılık yeni bir kavram

önermektedir. Ona göre Müslüman bir insan (homo-İslamicus) iktisadi hayattaki davranışlarını kendinde yaratılıştan var olan nefsinin tatmin ve menfaatlerini maksimize etme duygularını Allah'ın emir ve yasaklarıyla makul ölçüde düzenleyerek hareket etmelidir (Zaim, 2007c: 112). Polanyi (2020) de insanın bireysel çıkarlarını korumak amacıyla maddi zenginlik elde etmeye çabalamadığını, aksine toplumsal konumunu, sosyal haklarını ve değerlerini koruyabilmesine yardım ettiği için maddi zenginliğe değer verdiğini vurgulamaktadır.

Ekonomik Sistemler ve İslam: Zaim (1979) İslam'a göre gelirin ya bir emek karşılığı ya da bir teşebbüs sonucu risk ve tehlikeyi benimsemek karşılığında elde edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Bu noktada İslam'ın kapitalizmden ve marksizmden tamamen farklı bir tutumu olduğunu, İslam'ın mülkiyet, kar ve özel teşebbüsü belli çerçeveler içinde kabul ettiğini, ancak faiz sistemini ve bu sistemin oluşturduğu insan istismarını reddettiğini vurgulamaktadır (Zaim, 1979: 20).

Zaim'e göre (1979, 1981) kapitalist ve sosyalist sistemler iktisadi hayatla sınırlı bir nizamı ortaya koymakta, maddeciliğe dayanmakta ve her ikisinin de aksak tarafları bulunmakta iken İslam, insanın bütün hayatıyla ilgili ilahi bir nizamı ifade etmektedir. Ona göre kapitalizm üretim tüketim dengesini kuramamış, üretimi artırmış ancak tüketimde denge kuramadığı için sosyal adaleti sağlayamamıştır. Hudutsuz kar ve faize dayalı bir sistem olduğu için insan hakkını istismar etmektedir. Bünyesinde devamlı bir gelişme hırsı mevcut bulunmaktadır. Hristiyanlık bununla ilgili bir düzenleme getirmediği için de insanın iç dünyası ile dış dünyası arasındaki denge kurulamamakta ve esas problem bu noktada ortaya çıkmaktadır. Yine Zaim kapitalizmin ahlaki yapısına bir tepki olarak doğan sosyalizmin de manevi unsurları reddetmesinin, hatta ateistlik telakkisinin, sosyal ve ahlaki aksaklıklara sebep olduğunu vurgulamakta, ferdiyetçi ve liberal kapitalizme karşı mutlak otoriter ve devletçi bir yapı benimsenirken insan hürriyetinin kısıtlanmakta olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sefer de tüketim dengede tutulmaya çalışılırken üretimde başarı sağlanamamakta ve insanın inisiyatif, hareket, özel teşebbüs duyguları kısıtlanmış olmaktadır.

Zaim, İslam'ın bu iki sistemden de farklı olduğunu belirtmektedir. Ona göre İslam'da denge ne kapitalizmdeki gibi tüketimden, ne de sosyalizmdeki gibi üretimden tarafa bozulmaya meyyaldır. Çünkü İslam'da dünya ve öteki dünya arasında bir denge mevcuttur ve hiç ölmeyecekmiş gibi bu dünyaya, yarın ölecekmiş gibi öbür dünyaya çalışmak prensibi benimsenmiştir (Zaim, 1981: 21). Zaim İslam'ın iktisat modeline hâkim olan prensipleri yirmi yedi başlık altında sınıflandırmıştır. Ayrıca İslam'ın üretimde emek ve teşebbüs, gelir, tüketim, tasarruf ve kredilerle ilgili kaidelerini ortaya koymuştur. Ayrıntılı bilgi için Zaim'in İslam'ın İktisadi Görüşü (1981) ve İslam-İnsan Ekonomi (1995) isimli eserine bakılması yararlı olacaktır.

Adaletin sosyal Meselesi: Zaim, İslam'daki ilahi adalet prensibine göre adaletin hayatın bütün sahaları için geçerli olduğunu, sadece sosyal ya da ferdi olmadığını, bir bütün olduğunu vurgulamaktadır (Zaim, 1981: 56). Bu sebeple ona göre adaletin sosyal, iktisadisi vs. olmaz, adalet bir küldür, her yerde caridir, adalet mülkün yanı kâinatın temelidir (Şentop vd., 2006: 20). Ayrıca Zaim İslam'da sosyal adaletin temini için iki önemli müessese bulunduğunu ifade etmektedir. Zaim'e göre (2007b) zekât ve vakıf müesseseleri fırsat eşitliğini ve gelirin daha adil dağılmasını sağladığı için sosyal adaletin tesisi hususunda önemli kurumlardır.

Zaim (2007b) İslam'ın sosyal adalete dayalı bir cemiyet yapısı kurmaya çalıştığını ve bu hususta kapitalim ve sosyalizmden farklı bir siyaset ortaya koyduğunu ifade etmektedir. Kendisinin de sosyal adalete taraftar olduğunu ama bunun sosyalizm yoluyla değil sosyal siyaset tedbirleriyle gerçekteştirilmesi gerektiğini, bunun da ancak demokrasi ve refah ekonomisi tedbirlerinin ortaya çıkardığı refah devleti yoluyla mümkün olacağını vurgulamaktadır. Son olarak belirtmek gerekir ki Zaim (1979) İslam'da bütün sosyal adalet mefhumunu özetleyen çok ağır hükümler bulunduğunu, "Bir kimse komşusu açken buna bigâne kalırsa mü'min değildir." ve "Bir ülkede bir kimse açlıktan ölürsa bütün ülke onun katili sayılır." hükümlerinin bunun en açık örnekleri olduğunu ifade etmektedir.

Sosyal Siyasete Giden Yol

Polanyi (2020) Sanayi Devrimi'nin entelektüel saikinin "teknik buluşlar" değil "sosyal buluşlar" olduğunu ifade etmekte ve "iktisadın keşfini" toplumun dönüşümünü ile piyasa sisteminin kurulmasını çabuklaştıran baş döndürücü bir buluş olarak değerlendirmektedir. Toplumun dönüşümü ile kurulan bu yeni düzenin toplumsal birçok sorunu da beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Bu sorunların en önemlileri arasında şüphesiz işgücünün hadsiz kullanımı gelmektedir. İngiliz toplumunda 1815 sonrasında

yeni sanayi düzenine uyumsuzluk, işsizlik, düşük ücretler, uzun çalışma süreleri ve çocukların çalıştırılması gibi sebeplerle işçi hareketleri görülmeye başlamıştır (Kuyucuklu, 1985: 70).

İşgücü ekonomik büyümede önemli bir rol oynamakla birlikte olumsuz çalışma şartları karşısında üretim aleyhine davranışlar sergileyebilmektedir. Bu tür üretim karşıtı olaylar 18. Yüzyılın sonları ile 19. Yüzyılın başlarında görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde işçilerin tahrik edildiklerinde tümüyle çaresiz olmadıklarını bildiklerini (Deane, 1988: 141) ve tepki olarak işverenlerin sadece makinalarına değil aynı zamanda hammadde, mamul, hatta özel mülkiyetlerine de zarar verdiklerini söylemek mümkündür (Hobsbawm, 1952: 59). Yine aynı dönemde sosyal siyasetin gelişiminde de etkili olan ilk fikirlerin işçilerin korunmasıyla ilgili olarak sanayici, bilim insanı ve politikacılar tarafından ortaya atıldığı bilinmektedir (Tokol, 1995: 2).

Zaim, Batı Dünyasında sosyal siyasetin ortaya çıkışına zemin hazırlayan ortamı izah etmeye çalışmıştır. Ona göre sosyal siyaset tedbirlerine başvurulmasını bazı değişimler gerekli kılmıştır. Zaim'in sosyal siyasetin ortaya çıkışına ilişkin bu görüşlerini Batı felsefesindeki değişim ve Batının madde yapısında meydana gelen değişimler olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür.

Ona göre öncelikle Batı 18. Yüzyılda spiritüalizmi terk etmiş, dünyaya manevi bir gözle bakış felsefesinin yerini materyalist bir dünya görüşü almış, bunun pozitivism, ilmin ve teknolojinin gelişmesi, icatlar gibi olumlu yönleri olsa da ahlaki, sosyal ve ruhi değerlerin geri planda kalması gibi olumsuz etkileri de olmuştur (Zaim, 2007c: 12, 13). Bu süreç Batı felsefesindeki değişimi yansıtmaktadır. Dünya görüşündeki bu değişim Batının maddi dünyasındaki değişimi de tetiklemiştir.

Batıda sanayi inkılabından ve şehirleşme hareketlerinden sonra Hristiyanlık dininde bir kopma meydana gelmiş, Klasik Katolikliğe karşı onu protesto eden bir Protestanlık doğmuş, Protestanlık da iki özelliği bakımından cemiyet yapısına yön vermiştir: “zengine önem vermek” ve “faize meşruiyet tanımak” (Zaim, 2007c: 12, 13). Bu iki paradigma iktisadi ve sosyal felsefenin değişmesine sebep olmuş, buna bağlı olarak liberalizm gelişmiştir.

Bu domino taşı etkisi gösteren değişimler silsilesini Zaim'in mantıksal bir çerçeve içinde özetlediği görülmektedir. Zaim'e göre (2007c) zengine önem vermek daha sonraları ferdi menfaatin toplum menfaatini doğurduğu yönündeki iktisadi ve sosyal felsefenin gelişmesine yol açmıştır. Bu sebeple ferdiyetçilik ön plana çıkmış, liberalizm gelişme zemini bulmuştur. Faize meşruiyet tanımak ise tefeciliğin bankacılığa dönüşmesine sebep olmuştur. Böylece de kredi sistemi oluşmuş, para birikimi, sermaye ve kapital oluşumu gerçekleşmiş, bunlar da kapitalizmin gelişmesini sağlamıştır. Bütün bunlara ilave olarak teknolojik gelişmeler, Rönesans'tan devretmiş olan pozitivism, keşifler ve icatlar birlikte düşünüldüğünde yeni bir toplum yapısı oluştuğu görülmektedir. 18. Yüzyılın sonunda bu değişimlerin olduğu ülkelerde üretim artışı, iktisadi büyüme aynı zamanda da hammadde ve pazar arayışları, sömürgecilik faaliyetleri baş göstermeye başlamıştır.

Zaim bütün bunların ferdiyetçi sistem içinde zengin, akıllı, kuvvetlinin gelişmesine fakirin ise ezilmesine yol açtığını bu durumun da reaksiyonlara ve toplumda radikal değişikliklere sebep olduğunu ifade etmektedir (Zaim, 2007c: 13; Zaim, 2007d: 57). Ona göre bu reaksiyonlara karşı iki tür gelişme yaşanmıştır. Bir kısım insanlar mevcut düzenin yıkılıp yerine yenisinin kurulması gerektiğini savunmuş ve liberal, kapitalist sisteme karşı sosyalist ve komünist sistemleri ortaya koymuşlardır. Bir kısım insanlar ise kapitalist sistemin bazı arızaları olduğunu kabul etmekle birlikte komünist cereyanlara meydan vermemek ve sistemin yıkılmasını önlemek için sosyal siyaset tedbirlerine müracaat etmiş, bu da refah ekonomisi ve refah devleti anlayışını, sonra da bugün bildiğimiz anlamda Batı Demokrasi modeline doğru gelişimi sağlamıştır.

Zaim'in Sosyal Siyaset Eksenli Görüşleri

Zaim'in sosyal siyaset eksenli görüşlerini sosyal siyaset tanımlaması; gelir dağılımı ve refah artışı hakkındaki düşünceleri; ücret siyaseti ile ilgili fikirleri; sendikacılık konusundaki tespitleri; vakıf, zekât müesseseleri ve sosyal kuruluşlar hakkındaki önerileri açısından incelemek, onun bu konuda daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Zaim'e Göre Dar ve Geniş Anlamda Sosyal Siyaset

19. Yüzyılın sonlarında sosyal siyaset kavramını ilk olarak kullanan kişinin Wilhelm Heinrich Riehl olduğu ifade edilmektedir (Aysan ve Kaya, 2008: 225). Sosyal siyasetin bilimsel bir disiplin haline gelmesi ise 20. Yüzyılın başında 1911 yılında Alman bilim insanı Otto V. Zwiedineck-Sünderhorst'ın “Sosyal

Siyaset” isimli eserini yayımlaması ile olmuştur (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 25). Türkiye’de ise ilk defa siyaset-i içtimaiye kavramını 1916-1917 yıllarında yayımlamış olduğu Yeni Mecmua’da Ziya Gökalp kullanmıştır (Tuna ve Yalçıntaş, 1991:25). O tarihten beri çalışma mevzularıyla ilgilenen disiplinin nasıl isimlendirileceği alan yazında tartışılan bir konu olmuştur.

Kessler (1945) sosyal siyaseti, sosyal sınıfların hareketleri, tezatları ve mücadeleleri karşısında devletin ve hukuk sisteminin sürekliliğini sağlamaya yönelik bir siyaset olarak tanımlamaktadır. Zaim (2007d) de genel olarak çalışma mevzularıyla uğraşan disiplinin sosyal siyaset olarak benimsenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zaim sosyal siyaset tanımlamalarında fikir birliğine varılamamasının sebebini Türkçe’de yeni teknik ve terimlerin karşılığını bulmada yaşanan güçlükte ve sosyal siyasetin kendisinin dinamik bir mevzuu olmasında aramaktadır (Zaim, 2007d: 50).

Alan yazında sosyal siyasetin/çalışma ekonomisinin farklı yönleri ile ele alındığı görölmektedir. Bunlar mikro - makro tahlil, eski (geleneksel) – yeni (modern) yaklaşım, dar - geniş tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır (Zaim, 1972: 2; Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 27; Zaim, 1997: 4; Mehmet ve Kılıç, 2009: 2,3). Zaim öncelikle sosyal siyasetin sosyolojinin araştırma sahasında olduğunu belirtmekte ve sosyal siyasetin “çalışma mevzularını ilmi yönden inceleyen bir disiplin” olarak tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır (Zaim, 2007d: 53). Zaim daha sonra sosyal siyaseti ele aldığı konu bakımından sınıflandırmıştır. Ona göre sosyal siyasetin çalışma meselelerini iktisadi açıdan inceleyen kısmına çalışma ekonomisi, sosyolojik yönüyle inceleyen kısmına çalışma sosyolojisi, psikolojik yönüyle inceleyen kısmına da çalışma psikolojisi denebilir (Zaim, 2007d: 54).

Zaim’in sosyal siyasetle ilgili bu bakış açıları ortaya koyulduktan sonra dar ve geniş sosyal siyaset tanımlamalarına değinmek yerinde olacaktır. Öncelikle belirtmek gerekir ki dar ve geniş sosyal siyaset tanımlamaları sosyal siyasetin amacına göre şekillenmektedir. Dar kapsamlı sosyal siyaset kentleşme ve endüstrileşmenin ortaya çıkardığı emek - sermaye çatışmasını azaltmayı amaçlarken geniş kapsamlı sosyal siyaset sosyal eşitliği, sosyal adaleti sağlamayı amaçlamaktadır (Koray, 2020: 34,36). Zaim’e göre dar manada sosyal siyasetin konusunu işçi - işveren münasebetleri oluşturmakta ve buğun “endüstriyel ilişkiler” terimiyle ifade edilmekte; geniş manada sosyal siyaset ise bir ülkenin iktisadi rejimiyle ve dolayısıyla “siyasi rejimi ve ideolojik yapısıyla” ilgilenmektedir. Ona göre dar anlamda sosyal siyaset geniş anlamda sosyal siyasetin bir cüzü, bir parçasıdır (Zaim, 2007d: 41). Son olarak vurgulamak gerekir ki Zaim “çalışma meselelerini” bütün yönleriyle yani hem işletme çapında (mikro) hem de toplum çapında (makro) inceleyen disiplinin “sosyal siyaset” olarak isimlendirilebileceğini ve böylece “çalışma” tabiri ile “sosyal siyaset” mefhumunun bağdaşmış olacağını ortaya koymaktadır (Zaim, 2007c: 54).

Gelir Dağılımı ve Refah Artışı

Gelir dağılımı, ölkeler ve bölgeler arasında gelirin nasıl dağıldığı ile ilgili fikir verirken aynı zamanda bir ölkedeki zenginliğin nasıl bölüşüldüğüne de ilişkin bilgi vermektedir (Koray, 2020: 286). Gelir dağılımı gayrisafı milli hasılanın ücret, kar, faiz ve rant olmak üzere gelir gruplarınca bölüşümü olarak tanımlanmaktadır (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 80). Gelişmiş ölkelerde milli gelirin sadece dörtte birlik kısmını faiz, rant ve karın; geri kalan dörtte üçlük kısmı ise ücretin aldığı ortaya koyulmaktadır (Esen, 1993: 4). Bugün dünyada gelir dağılımı eşitmezliği belki de hiç olmadığı kadar yüksek seyretmekte, gelişmekte olan ölkelerde 1,4 milyar kişi günde 1,25 dolardan daha az bir gelirle hayatını devam ettirmeye çalışmaktadır (Ersöz, 2021:100).

Zaim (2007c) milli gelir artışının bir ülkenin reel gelir toplamındaki mutlak artış olduğunu ve aynı zamanda bunun iktisadi kalkınmayı ifade ettiğini vurgulamaktadır. Ancak Zaim (2007c), her milli gelir artışının milli refah artışı anlamına gelmediği, şayet bu artıştan bütün gelir grupları faydalanırsa o zaman bu artışın refah artışı sayılabileceği hususu üzerinde özellikle durmuştur. Bir başka deyişle Zaim’in gelir dağılımı ve refah artışı konularındaki vurgusu, gelirin onu üreten faktörlerce bölüşümü üzerinedir. Ayrıca Zaim iktisadi kalkınmanın sadece buz dağının üstünde görünen kısmı olduğunu, bu kalkınmayı sağlayan şeyin ise cemiyetin kültürel ve manevi yapısı olduğunu vurgulamaktadır (Zaim, 1981: 8)

Zaim, bireylerin aile içinde şekillenen dünya görüşü, hayat tarzı ve davranış biçimlerinin onların üretimini, tüketim seviyesini ve biçimini belirlediğini dolayısıyla gelir seviyesi ve servetini de etkilediğini ileri sürmektedir (Zaim, 2007b: 37). Ona göre bir bireyin aile içinde kazandığı manevi ve ahlaki değerler onun üretim, tüketim, gelir ve servet ile olan ilişkilerinin biçimleyicisidir. Bu değerlerin cemiyetin kültürel ve manevi yapısını oluşturduğu düşünöldüğünde, iktisadi kalkınmanın da temelini oluşturdukları söylenebilir.

Günümüzde gelir eşitsizliğini arttıran faktörler küresel eğilimler, teknolojik değişim, ticaretin küreselleşmesi, finansal piyasaların küreselleşmesi ve derinleşmesi, İşgücü piyasasındaki değişimler, yeniden bölüşüm politikaları ve eğitim olarak sıralanmaktadır (Dabla-Norris et al., 2015: 18-22). Küreselleşen kapitalizm ve piyasanın, gelişen teknolojinin ve derinleşen finans piyasasının gelir dağılımını olumsuz yönde etkilediği ifade edilmektedir (Koray, 2020: 287). Diğer faktörler yanında finansal piyasaların küreselleşmesinin ve derinleşmesinin de eşitsizliği artırdığı düşünüldüğünde gelir adaletinin ekonomik gelişmenin önemli araçlarından olan finansal araçlar vasıtasıyla bozulduğu söylenebilir.

Zaim ise gelir adaletini sağlayacak bir düzenin ancak insanın manevi ve ahlaki değerlere bağlılığıyla mümkün olabileceğini iddia etmiştir. Zaim, insanların diğer insanlarla özellikle de akraba ve komşularıyla yardımlaşma, Allah'ın rızasını kazanma, haram ve helale riayet, başkalarının hakkına hürmet, kendi için istediğini diğerleri için de istemek, nefsinin kontrol etmek, hakkına razı olmak, zulüm etmemek gibi manevi ve ahlaki değerlerle yetiştirildiği toplumlarda üretimin artacağını ve milli gelirin hem çoğalacağını hem de dengeli bir şekilde dağılacakını öne sürmektedir (Zaim, 2007b: 37). Yine ona göre tüm bunların sonucu olarak arz ve talepte; üretim, tüketim ve istihdamda denge sağlanması mümkün olacaktır (Zaim, 2007b: 37).

Zaim'e göre hükümetlerin nihai amacı halkın genel refah seviyesini artırmaktır (Zaim, 2007c: 554). Yukarıda belirtildiği üzere refah seviyesinin artışı da ancak milli gelirin üretim faktörlerine istikrarlı bir şekilde dağılmasıyla mümkündür. Zaim (2007b) gelir dağılımının bozulmasının hem "iktisadi" hem de "sosyal" dengeyi bozacağını, gelir dağılımı bozulduğunda ise toplam gelirin küçük bir azınlığın eline geçeceğini, lüks mallara ve gösteriş tüketimine meylin artacağını, sonuçta üretim kaynaklarının bu mallara tahsis edileceğini ifade etmektedir. Bunun karşılığında ise zorunlu malların üretimine tahsis edilen kaynaklar azalacağından üretimlerinin ya artmayacağını ya da düşeceğini, fiyatlarının yükseleceğini ortaya koymaktadır. Gelir dağılımının bozulmasıyla da geliri azalan çoğunluğun talebinin düşeceği, arz talep dengesinin bozulacağı ve tüm bunların iktisadi hayatta durgunluk, verimsizlik, büyümenin yavaşlaması gibi sonuçlar üreteceği, en nihayetinde de ekonomide enflasyon, deflasyon, devalüasyon, işsizlik gibi problemlerin baş göstereceği onun tespitleri arasındadır.

Ücret Siyaseti

Klasik iktisatçılar emeği mal olarak görmekte ve emeğin bedeli olan ücreti üretim faktörlerinden biri olarak değerlendirmekteler (Esen, 1993: 20). Koray (2020), emeği yalnızca bir faktör geliri ya da işletmenin bir maliyet unsuru olarak görmenin doğru olmadığını, liberal anlayışın arz ve talep ilişkisini işgücü piyasası için de geçerli kılmanın emeği bir meta / mal haline getireceğini vurgulamaktadır. Buğra (2009), gelişmiş kapitalist ülkelerde devlet - toplum ilişkilerine ve bireyin toplumdaki yerine ilişkin en radikal dönüşümün refah devletinin ortaya çıkışı olduğunu ve Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1944 tarihli Philadelphia Şartı'nda yer alan "emek meta değildir" cümlesinin bunu net olarak ifade ettiğini ortaya koymaktadır.

Talas (1976) da emeği sadece mallar kategorisinde düşünmenin adaletsizlik yaratacağını, ücretin işçinin geliri olması ve emeğin insanın kişiliğinden ayrılmasının imkânsızlığı sebebiyle sosyal bir yanının olduğunu ifade etmektedir. Her ne kadar yüzyılımızda emeğin metalaşmasının olumsuzlukları dile getirilse de bundan kurtulduğumuz söylenemez. Hatta geçtiğimiz otuz yılda hükümetlerin "refah devleti"ni yerle bir ettiği ve sistemi daha piyasa dostu hale getirerek, sosyal politikaların zayıflamasına, emeğin yeniden meta haline gelmesine ve ticarileşmesine yol açtığını da söylemek mümkündür (Guy, 2009: 115).

Zaim ise, emek hususunda "insanlar elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir" mealindeki hadisi şerifi zikretmekte ve zaten İslam'da emeğin mukaddes sayıldığını hatırlatmaktadır (Zaim, 1979: 26). Keza İslam'ın iktisat düşüncesi emeği mal olarak değerlendirmemekte, işverenin işçinin emekten hâsıl olan menfaati satın aldığı ifade edilmektedir (Esen, 1993: 20). Menfaatin ise mal olup olmadığı tartışılabilir da Hanefilerde menfaat mal olarak görülmemektedir (Esen, 1993: 20). Zaim mukaddes sayılan emek ve ücretler konusunu özellikle vurgulamaktadır. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji ve Sosyal Siyaset Kürsüsünde hazırlamış olduğu "İstanbul Mensucat Sanayii'nin Bünyesi ve Ücretler (1956)" isimli doktora tezinde İstanbul tekstil sanayisinin yapısı, ülke ekonomisindeki yeri ve uygulanan politikalarla ilgili tespitlerde bulunmaktadır (Ölmez, 2010: 20).

Üretim unsurlarının biri olarak ücret kısaca "emeğin fiyatı" olarak tanımlanmaktadır. Zaim (1997), ücreti "bedeni veya fikri emeğin karşılığında ödenen bedel, başka bir ifadeyle, işletmenin kar veya zararına bağlı olmayan ve müteşebbis tarafından emek sahibine, üretilen malın satışı beklenmeden ödenen, miktarı

önceden belirlenmiş bir gelir” olarak tanımlamaktadır. Zaim’in çalışmalarında emeğin sadece meta sayılamayacağı fikrine uygun olarak üç farklı yönünün vurgulandığı görülmektedir. Ona göre ücret meselesi işçi ve ailesi açısından, işletme bakımından ve milli gelir yönünden önem arz etmektedir (Zaim, 1997: 196, 197; Zaim, 2007d: 188, 189):

Çalışanlar/İşçi ve Ailesi Açısından: Ücret emeği karşılığında çalışan insanın geliridir ve dolayısıyla hayat standartlarını belirleyen unsurdur. Bir ülkede sanayileşme arttıkça ücret karşılığı çalışanların sayısı da artmaktadır. Ücretler genellikle ücretli çalışanların tek gelir kaynağıdır. Bu sebeple ücretler nüfusun büyük bir kısmının hayat şartlarını belirleyen unsur olduğu için önemini artırmaktadır.

İşletme Bakımından: Ücret sanayinin gelişmesine etki eden mühim bir maliyet faktörüdür. Ücretler sanayide rekabet konusu olan fiyatın ve maliyetin bir unsurunu teşkil etmektedir. İşçilik maliyetleri genel maliyetler içinde mühim bir yer tutmaktadır. Bu sebeple işçilik maliyetleri düşürülürken aynı zamanda verimliliğin düşmemesi işletmelerin üzerinde durduğu önemli konulardan biridir.

Milli Gelir / Milli Ekonomi Yönünden: Milli gelirin gelir grupları arasındaki dağılışı tarzı o ülkedeki sosyal adaletin düzeyini ortaya koyan bir göstergedir. Ücretler milli gelirin gelir grupları arasında dağılımında büyük bir çoğunluğu teşkil etmektedir. Bir ülkede sanayi geliştikçe ücretlerin milli gelirden aldığı payın önemi de artmaktadır. Bir ekonomide milli gelirin artması halinde bunun hangi gelir grupları arasında dağılacığını tespit etmek iktisadi kalkınma politikasıyla ilgilidir. Mesela hızlı bir kalkınma politikası benimsendiğinde tasarrufların artırılması ve yatırımların çoğaltılması bahis konusu olduğunda bu aynı zamanda ücretlere ve tüketime gidecek payın azaltılması anlamına gelmektedir.

Gelirin üretim faktörleri (ücret, kira, faiz, kar) arasında dağılımı fonksiyonel gelir dağılımı olarak ifade edilmekte ve söz konusu dağılımda, gelişmiş ülkelerde ücret ve maaşların milli gelirin %80-90 kadarını oluşturduğu, Türkiye’de bu oranın 2002 yılında %38’de kaldığı bilinmektedir (Seymen, 2021: 11). 2021 yılına gelindiğinde Türkiye’de bu oranın %48 civarında gerçekleştiği görülmektedir (TÜİK, 2021).

Her ne kadar bir ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak ücretlilerinin toplam faal nüfus içindeki payı artsa da, aynı zamanda kendi hesabına çalışanların sayısının azaldığı göz ardı edilmemelidir (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 39). Ayrıca az gelişmiş ekonomilerde ücretlilerin payının düşük olması ekonominin tarımsal karakterine bağlanmakta; endüstrinin ve şehir hayatının kendi hesabına çalışanların, yardımcı aile fertlerinin sayısını hızla azalttığı araştırmacılar tarafından vurgulanmaktadır (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 39).

Belirtmek gerekir ki, bir malın arzı ile fiyatı arasındaki aynı yönlü ilişki arz kanunu olarak ifade edilmekte ve bu pozitif yönlü arz eğrisinin tek istisnasını emek piyasasının emek arzı ile ücretler arasındaki ilişkiyi gösteren ve belirli bir ücret düzeyinden sonra tersine dönen emek arz eğrisi oluşturmaktadır (Çoban, 2010: 66). Yani emek piyasasında ücretlerin artması belli bir seviyeden sonra emek arzının düşmesine yol açmaktadır. Bunun sebebi ailenin geçimini sağlamakla sorumlu kişinin artan ücretinin fiziki ve kültürel geçim seviyesini karşılaması sonucu genellikle kadınların evlerine dönmesi, çocuk ve gençlerin daha uzun süre öğrenime yönelmesi, yaşlıların ise tamamen piyasadan çekilmesidir (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 56).

Ücret artışı hususunda, eğer istikrarlı bir gelir bölüşümü varsa bozucu etkisi olmayan iki temel yöntem bulunmaktadır: Bunlardan ilki ücret artışlarının tüketici fiyatları indeksindeki artışa, ikincisi verimlilik artışı esasına dayandırılmasıdır. Gelir dağılımı istikrarlıysa her iki yöntemin de gelir bölüşümünde grupların paylarını etkilemediği ifade edilmektedir (Tuna ve Yalçıntaş, 1991: 82).

Günümüzde ücretin artık yalnızca bireyin yaşam koşulları ve geçimiyle ilgili ekonomik yönü değil toplumsal ve siyasal yönü de kabul görmekte ve bu açıdan ücretler belirlenirken siyasal yoldan bazı müdahaleler yapılmaktadır (Koray, 2020: 277). Zaim (2007c) ücret siyasetinin üç açıdan iktisadi ve sosyal gelişmede önem arz ettiğini ifade etmektedir:

Milli refahın temini bakımından ücret siyasetinin önemi: Milli gelir artışından bütün gelir grupları faydalanırsa milli gelir artışı milli refah artışı haline gelmiş demektir. Hükümetin nihai amacı halkın refah seviyesini artırmak olduğuna göre ücret siyaseti bu açıdan önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerde işgücünün %60-70’ini ücretliler denem memur, işçi ve müstahdemler oluşturmaktadır. Ücretle geçinenlerin refahı ücretlerinin artışına bağlıdır. O halde işgücünde ücretlilerin oranı arttıkça ücretlerin halkın refahını artırıcı etkisi de artacaktır. Ancak ücret siyaseti açısından reel ücret seviyesi, ücretlilerin satın alma gücündeki artış ve dönemler itibarıyla bu artış hızının ne olması gerektiği de dikkate alınması gereken konulardır.

İktisadi gelişme hızı yönünden ücret siyasetinin önemi: İktisadi gelişme dönemlerinde reel ücret artış hızının tespiti iktisadi ve sosyal gelişme stratejisi ve kalkınma hızı ile ilgilidir. Ücret siyaseti belirlenirken milli gelirin ücret, faiz, kar ve rant gelirleri arasındaki dağılımı değiştirilmek istenmezse o halde her gelir grubunun gelirinin nüfus başına reel milli gelir artış oranı ile aynı oranda artırılması gerekmektedir.

İşletme maliyeti açısından ücret siyasetinin önemi: Ücretler işçilik maliyetleri yoluyla genel maliyetlere etki etmektedir. Emek yoğun işkollarında işçilik maliyetinin genel maliyet içindeki payı yüksek, ağır sanayi kollarında ise düşüktür. Bu durumdan bazı sonuçlara varmak mümkündür:

- Her iş kolunda işçiliğin önemine göre ücret artışlarının genel maliyete tesiri farklı olmaktadır.
- Emek yoğun iş kollarında yatırımların hızlandırılması isteniyorsa ücretlerin fazla artırılmaması gerekmektedir.
- İktisadi kalkınma açısından öncelikli iş kollarında da ücretlerin maliyet artışına sebebiyet vermeyecek ölçüde artışına dikkat edilmelidir.
- Hatta fazla gelişmesi istenmeyen iş kollarında ücret artışlarının yavaşlatılması düşünülmelidir.

Ancak Zaim'e göre bütün bunlar göz önüne alınarak işkollarında işçiliğin genel maliyetteki payı, işçilik maliyetindeki değişimler ve bu ikisi arasındaki ilişkiler takip edilmeli, bu araştırmaların yapılabilmesi için de işletmelerde maliyet muhasebesi kayıtlarının tutulmuş olması gerekmektedir (Zaim, 2007:559).

Sosyal siyaset literatüründe ücretlerin bünyesindeki farklar vasıf, işyeri, işkolu, coğrafi bölgeler arası ve şahıslar arası olmak üzere beş başlık altında sınıflandırılmaktadır (Zaim, 1997:253; Zaim, 2007c: 576). Ücret farkları çalışmayı teşvik, ilave gayreti ödüllendirme gibi gayelerin dışında iş gücünün optimum dağılımı ve emek seyyaliyeti hususlarında da önem arz etmektedir (Esen, 1993: 99). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ücretlerin bünyesindeki bu farklılık adalet temeline dayanmalıdır. Elbette hem küresel hem de ulusal düzeyde ücret farkları olağan görülmekte, ancak yönetim kademesindekilere oldukça yüksek maaşlar ödenirken emek maliyetini düşürmek için alt kademelerdekilere oldukça düşük ücretlerin ödenmesi, ücretliler arasında kutuplaşmalara yol açmaktadır (Koray, 2020: 283). Zaim (2007c) ücret farkları açısından günümüzde bazıları hayata geçen tedbirler öngörmektedir:

Vasıf ücret farkları hususunda: Vasıflı emek arzını artırmak için vasıflı işçilerin ücretlerini artırmak, asgari ücretin bölgeler itibariyle merkezi bir organ tarafından tespitini yapmak.

İşyeri ücret farkları hususunda: İşletme büyüklüğü ve verimliliği hususundaki farklılıkların ücrete olumsuz tesirini önlemek için işkollarına göre hesaplanacak optimum büyüklüğe göre işletme kurulmasını tesis etmek, şahıs firmalarında ücretler genellikle şirketlere oranla düşük olduğundan şirketleşmeyi teşvik etmek.

İşkolu ücret farkları hususunda: Sendikaların tesirinde kalarak piyasada teessüs etmiş ücret yapısını bozmamak, sendikaların tesirinde kalarak emeğin işkolları arasındaki optimum dağılımının bozulmasına ve bu sebeple işsizliğe yol açılmasına engel olmak.

Coğrafi ücret farkları hususunda: Aynı işkolu için dört siyaset izlenebilir; Bunlardan ilki Türkiye'nin her yerinde nakdi ücretin eşitlenmesidir. İkincisi bölgeler arası reel ücretlerde eşitlik sağlanmasıdır. Üçüncüsü kalkınma seviyesi düşük bölgelerde çalışanların reel ücretlerinin yüksek tutulmasıdır. Dördüncüsü ise az gelişmiş bölgelerde sermaye ve yatırımları bu bölgelere çekmek için reel ücretlerin bir müddet düşük tutularak işçilik maliyetlerinin düşürülmesidir.

Şahıslar arası ücret farkları hususunda: İşletmelerde iş değerlendirme sistemlerinin kurulması ve uygulanması yoluyla ücret farklarının adil esaslara göre belirlenmesini sağlamak.

Sendikacılık Meselesi

Adam Smith Ulusların Zenginliği (1985) eserinde “efendiler daima kuvvetlidirler ve birbirlerine yardım ederler, hükümetler de onların arkasındadır; geçim sıkıntısı içinde kıvranan işçiler ise birleşemezler, bu yasak olmakla beraber aksini hayal edenler de cahil kimselerdir” demektedir. Nitekim 18. yüzyılda işçilerin sendika kurarak teşkilatlanmaları yasaktır (Ersoy, 1986: 131). İngiltere’de yürürlükte olan “Combination Act” işçilerin sendika kurmalarına mani olmaktadır (Ulutan, 1978: 267). Her ne kadar Smith görmese de neredeyse bir yüzyıl sonra yasalar değişmiş, işçilerin birleşerek sendika kurmaları mümkün hale gelmiştir.

Dünyada ilk sendikalaşma hareketleri, 1797'deki işçi ayaklanmalarına, 1819'daki “Peterloo Katliamı”na rağmen bu tarihlere gerçekleşmiştir. İşçi ayaklanmaları, sanayici Robert Owen'ın katkısıyla

geliştirilen önlemler ve hatta “Combination Act”ın kaldırılması bile o tarihlerde işçi grevlerini durdurmakta etkili olmamıştır (Kuyucuklu, 1985: 72). Sendikaların yasal temele oturması içinse 1871-1876 yıllarını beklemek gerekmiştir (Charles, 1901: 82).

Türkiye’de ise ilk sendikalaşma hareketleri çok partili hayata geçişle birlikte 1947’de başlamıştır. İlk Sendikalar Kanunu 1947’de ikincisi ise 1963’te çıkarılmıştır. İkinci kanunla aynı tarihte çıkarılan Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ile de demokratik endüstriyel ilişkiler sisteminin temelleri hazırlanmıştır (Ekin, 1982: 127). Zaim (2007d) sendikaları demokrasinin mecbur kıldığı, devlet dışındaki iktisadi gücün dağılımını sağlayan bir müessese olarak tanımlamaktadır. Ona göre devlet dışında gelişen özel teşebbüsün karşısında ona mukabil bir kudretin varlığı, işçilerin teşkilatlanması ve toplu sözleşme müessesesinin oluşturulması iktisadi gücün menfaat grupları arasında dengeli dağılımı için elzemdir (Zaim, 2007d: 46-47). Ayrıca ona göre sendikalar sosyal adaleti sağlayıcı bir sosyal siyaset tedbiridir olduğundan geliştirilmeleri gerekmektedir (Zaim, 2007b: 328). Ancak bu yapılırken İşlam’ın ekonomik modeline uygun bir sistem geliştirilmelidir, aksi takdirde Batı taklidi modellerin başarılı olması mümkün görünmemektedir (Zaim, 2007b: 437).

Ülkelerin sanayileşme biçimine göre bu ülkelerde tezahür edecek sendika tipleri de farklılık gösterebilmektedir. Bugün birçok farklı sendika türü farklı iktisadi bünye içinde faaliyette bulunmakta, bunların fonksiyonları ve tezahürleri farklı olmaktadır (Zaim, 1997: 477). Zaim bu açıdan sendika türlerini dörde ayırmaktadır (Zaim, 2007d: 28):

Güdümlü Sendikalar: Güdümlü iş piyasalarında görülen sendikalardır. Devletin endüstri ilişkileri siyasetini gerçekleştirme fonksiyonunu yerine getiren organlarından biridir. Bunlar fiilen toplu iş mücadelesi yapamazlar.

Demokratik Sendikalar: Kurumsal iş piyasalarında tezahür ederler. İstihdam şartlarının düzelmesinde etkili olabilirler. Tüccar-sermayedar sanayileşme modeli için iktisadi bir baskı unsuru olarak işlev görebilirler.

İdeolojik Sendikalar: Kurumsal-koruyucu iş piyasalarında ortaya çıkan sendika türüdür. Elitler eliyle yürütölen sanayileşme modeli içinde sınıf bilinciyle hareket ederler.

Marxist-Anarşist Sendikalar: Yine kurumsal-koruyucu iş piyasasında görölen bir sendika tipidir. İktisadi düzeni iş ve sınıf mücadelesi yoluyla devirerek kolektivist bir rejim kurmayı amaç edinmişlerdir. Başarılı olmaları halinde güdümlü sendika haline gelirler. Amaçları siyasi hedeflerini gerçekleştirmektir. İstihdam şartlarını geliştirmeyi amaç edinmezler.

Zaim ölkelerin sanayileşme hamlelerinin iktisadi, siyasi ve kültürel yapılarına göre şekil aldđını ve bunların genel olarak üç başlık altında toplandığını ifade etmekte ve Türkiye için zikredilen sınıflandırmaya uygun olarak o dönem itibariyle sektörel bazda bir durum tespiti de yapmaktadır (Zaim, 2007d: 26):

İlki orta sınıf tüccarlar vasıtasıyla sanayileşen ölkeler: Bu tip ölkelerde “tabii iş piyasası” modeli görölür yani eksik ve aksak rekabet şartları piyasaya hâkimdir. Bu durumda sendikalar ya hiç mevcut değildir ya da iş piyasasına hâkim olacak güçte değildir. Türkiye’de tarım sektörü, küçük esnaf, küçük hizmet erbabları tabii iş piyasası şartlarına yakın bulunmaktadır.

İkincisi büyük aileler eliyle sanayileşen ölkeler: Bunlarda “kurumsal (müessesevi) iş piyasası” görölmektedir. Hür teşebbüs sistemi içinde sanayileşmiş ölkelerde kuvvetli sendikalar mevcuttur. Türkiye’de sanayi, ticaret ve büyük hizmet sektöründe bu durum geçerlidir.

Üçüncüsü ibtilaci metodla sanayileşen ölkeler: Bu ölkelerde “güdümlü iş piyasası” modeli görölmektedir. Bağımsız sendikalar ve toplu iş sözleşmeleri yoluyla iş piyasasının tanzimine izin verilmez. Birçok ölkede olduğu gibi Türkiye’de de personel kanununa tabi kamu personelinin tabi olduğu iş piyasası bu modele göre çalışmaktadır.

Zaim bu değerlendirmelerden sonra ikinci bir analiz daha yapmaktadır. O, her ölkede zaman ve mekâna göre bu modellerin oluşumlarının değişiklik gösterebildiğini ifade etmekte ve Türkiye’de Cumhuriyet döneminde 1923-1936 yıllarında tabii; 1936-1950 yıllarında güdümlü ve himayeci; 1950-1963 yıllarında kısmen, 1963 sonrasında ise tamamen kurumsal iş piyasası modelinin sanayi ve ticaret kesiminde hâkim olduğunu belirtmektedir (Zaim, 2007d: 26-27).

Ayrıca vurgulamak gerekir ki Zaim işveren sendikalarının kurulmasına ve büyümesine tesir eden bazı faktörler olduğunu belirtmektedir. Ona göre bu faktörler işçi sendikalarını varlığı ve gücü, hükümetin

tutumu, ticaret ve sanayi odalarının tutumu, mamul teknolojisi, monopsoni faktörü olarak sıralanmaktadır (Zaim, 2007d: 29).

Vakıf Müessesesi

Vakıflar, Osmanlı toplum yapısında sosyal siyaset açısından sosyal adalet, fırsat eşitliği, dengeli gelir ve servet dağılımı sağlayabilmek için önemli bir araç olarak kullanılmıştır (Zaim, 2007b: 93). Burada vakıf ve zekât müesseseleri toplumsal dengeyi sağlayıcı önemli birer araç olarak işlev yapmaktadır. Vakıflar servetin özel mülkiyetten çıkıp toplumsal mülkiyete girmesine sebep olduğu için gelip geçici hayırdan farklı bir özellik göstermektedirler (Kozak, 1985). İktisadi açıdan İslam'ın hem vakıf hem de zekât müessesesi sadece bir gelir transferi değil aynı zamanda bir servet dağılımı politikası niteliği de taşımaktadır. Her iki müessesede de hem gelirin hem de servetin yeniden dağıtımı söz konusu olmaktadır.

Zaim (2007b) vakfı, bir malı geliri ile birlikte hayırlı bir işte kullanmak üzere ona sahip olanın mülkiyetinden çıkararak sosyal mülkiyet kategorisine aktarmak olarak tanımlamaktadır. İslam'da genel fıkhi bir esas olarak toplum mülkiyeti ile özel mülkiyet çatıştığında toplum mülkiyeti tercih edilmektedir (Şen, 2008: 49). Vakıf müesseselerinde servet, servet sahiplerinin mülkiyetinden çıkmakta ancak gelir seviyesi düşük olanların mülkiyetine değil toplumun mülkiyetine girmektedir (Zaim, 2007b: 101). Zaim (2007b) vakıflar yoluyla servet dağılımının bugünkü servet dağılımı politikalarından önemli bir farkı olduğunu ifade etmekte ve sosyal siyaset açısından sosyal adalet, fırsat eşitliği, dengeli gelir ve servet dağılımı gibi mevzularda vakıfların önemini vurgulamaktadır. Tekrar vurgulamak gerekir ki vakıflar hem gelir hem de servet dağılımını birlikte etkilemektedir (Kozak, 1985).

Zaim, insanların temel haklara sahip oldukları bir ülkede teşkilatlanarak baskı grupları oluşturabilmeleri, hukuki çerçevede meselelerin çözümüne katkıda bulunabilmeleri için vakıf, dernek, birlik ve benzeri teşkilatları kurmaya teşvik edilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Zaim, 2007b: 79,80). Ona göre bu kuruluşların kültür hayatımızın gelişmesinde katkısı çok büyüktür (Zaim, 2008: 301) Kendisi de birçok birlik, cemiyet, vakıf, dernek gibi teşkilatlarda etkin rol almıştır.

Vakıflar sosyal, kültürel ve ekonomik açılardan toplumsal yaşama etkide bulunan kurumlardır. Zaim vakıfların iktisadi ve sosyal fonksiyonlarını beş başlık altında toplamıştır. Bu sınıflandırma vakıfların toplum üzerindeki etkilerinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Zaim bu sınıflandırmayı yaparken vakıfların geçirdiği safhaları, mikro ve makro tesirlerini, fonksiyonlarını, refah seviyesine tesirlerini, sosyal yardım ve sosyal güvenlik fonksiyonunu ve son olarak da diğer iktisadi tesirlerini dikkate almaktadır. Zaim her bir başlıkta vakıfların bu yönleriyle ilgili işlevlerini vurgulamaktadır (Zaim, 2007b: 99-105):

Geçirdiği safhalara göre vakıflar: Kuruluş safhasındaki vakıf serveti ferdi mülkiyetten toplum mülkiyetine devrettiği için servet dağılımı açısından önem arz eder. Devam eden vakıfların yönetiminin rasyonellik ilkesine bağlı olması, gelirlerini idame ettirmek ve arttırmak için karlılık amacına yönelik olması ve faydayı maksimize edebilmek için verimlilik ilkesine uyması vakıflar açısından bir gerekliliktir.

Vakfın mikro ve makro tesirleri: Vakıflar mikro açıdan iktisadi birer işletme olarak düşünülmelidirler. Bu sebeple de işletmecilik prensiplerine uygun olarak beşeri ve maddi kaynakları, üretim, pazarlama, halkla ilişkiler, muhasebe, finans gibi fonksiyonlara uygun olarak dizayn edilmelidir. Makro açıdan ise vakıflar, milli servetin dağılımı, milli gelirin yeniden dağıtımı, istihdamın artması yoluyla dengeli kalkınmaya; alt yapının gelişmesine sebep olarak hızlı kalkınmaya; sosyal yapıyı iyileştirerek gelişmeye; sağlık, eğitim, bayındırlık, şehirleşme yatırımlarına katkıda bulunarak devlet bütçesinin iktisadi yatırımlara kaymasına; cemiyette sosyal ve siyasi istikrarın gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Fonksiyonlarına göre vakıflar: Vakıfların tüketime tesiri kaynakların lüks tüketim ve gösteriş tüketiminden ziyade zaruri ihtiyaçlara kayması yoluyla marjinal faydayı arttırmak, tüketimden sağlanan toplam fayda ve tatmin duygusunu arttırmak şeklinde olmaktadır. Tasarrufa etkisi ise yine lüks tüketim ve gösteriş tüketimine gitmesi muhtemel kaynakların tasarruf edilmesini sağlamak yoluyla olmaktadır. Yatırıma etkisi de yine lüks tüketim ve gösteriş tüketimine gitmesi muhtemel kaynakların faydalı yatırımlara kaymasını teşvik etmek yoluyla olmaktadır. Bütün bunlar yanında vakıfların sosyal faydayı artırıcı etkileri de vardır. Vakıflar yatırımların sosyal faydası olan alanlara kaymasını sağlayarak zenginlerdeki serveti teşhir etme arzusunun en azından bu yolla tahakkukuna yol açmaktadır.

Vakıfların sosyal yardım ve sosyal güvenlik fonksiyonu: Vakıflar fakirlikle mücadele ve yoksullara yardım hususlarında sınırları aşmakta dahası insanlığın yücelmesi, hayatın güzelleşmesi gibi insan haysiyetine yaraşır bir seviyenin sağlanmasına yönelmektedir. Bu açıdan vakıfların hizmetleri sadece düşük gelirli değil diğer gelir gruplarını da kapsamaktadır. Ayrıca yalnızca çok zenginler değil esnaf, köylü, asker, işçi

gibi her zümreden halk vakıf kurmakta ve sosyal yardıma katkıda bulunmaktadır. Vakıflar sosyal güvenlik fonksiyonunu yerine getirirken şahsiyeti zedeleyici etkilere yol açmamaktadır. Yardım alanlar ile verenler arasında dayanışma duygusu gelişmekte, sınıflar arası kaynaşma husule gelmektedir. Oysa sosyal güvenlik sisteminde her iki taraf için bir duygu alış veriş söz konusu olmamaktadır. Yine vakıflar sanayi toplumunda ortaya çıkan yalnızlaşma sorunu bir ölçüde hafifletmektedir. Vakıf kuranların da çevreleriyle bütünleşmesini ve sorumluluk duygularının gelişmesini sağlamaktadır. Sosyal güvenlik sistemi servetin dağılımına doğrudan etki etmediği halde vakıflar bu işlevi yerine getirmektedir.

Vakıfların diğer iktisadi tesirleri: Vakıfların istihdam imkânları sağlama; köy ve şehirlerin gelişmesi ve çevre koruması; ulaşımın gelişmesi; belediye, tarım ve bayındırlık işleri gibi hususlardaki payı büyük önem arz etmektedir.

Zekât Üzerine

Endüstri toplumunda kapitalistleşme ve proleterleşme, sermaye ve emek olmak üzere iki sınıflı bir toplum yapısını kesinleştirmektedir (Koray, 2002: 51). Toplumsal yapı içindeki sınıf farklılıklarının azaltılmaya çalışılması sınıfsal sisteme yönelik bir taarruz niteliği taşımazken bilinçli olarak tehdit altındaki sınıfsal sistemin hassasiyetini ortadan kaldırmayı amaçlamakta bu suretle toplumsal yapı içinde en alt katmanda bulunanlar yine burada kalmaya devam ederken üst katmanda bulunanlar bu değişimden asla olumsuz bir şekilde etkilenmemektedir (Marshall ve Bottomore, 2000: 40). Oysa Zaim Türk toplumunda kesin sınıf hareketleri görülmediğini, Batı modelinden farklı bir toplum düzenimiz olduğunu belirtmekte (Zaim, 2007b: 15), zekât müessesesinin iyi uygulandığı devletlerde sınıf mücadelelerinin mevcut olmadığını, zekâtın manevi açıdan taraflar arasındaki husumeti giderdiğini maddi olarak da servetler arasındaki aşırı farklılıkları önlediğini ifade etmektedir (Zaim, 1979: 21).

Her ne kadar İslam'da zekâtın zorunlu bir vergi olduğu vurgulansa da (Demir, 2012: 288) Zaim'e göre zekât müessesesi ancak başlangıçtaki uygulaması bakımından devlete gelir sağlayan bir tür vergi konumunda olup bu günkü vergi tatbikatına göre farklılıkları bulunmakta ve aynı zamanda sosyal siyaset tedbirlerinin de temelini oluşturmaktadır (Zaim, 1979: 20). Zaim (2007b) zekâtı İslam'ın beş şartından biri ve mali bir ibadet olarak tanımlamakta, zekâtın zenginden fakire bir gelir transferi olma özelliğini vurgulayarak zekât ile vergi geliri arasında on üç farklı yön bulunduğunu belirtmektedir:

- Zekât dini ve mali bir ibadetken vergi devlet gelirlerine iktisadi ve mali bir katkıdır.
- Zekât sadece Müslümanlar içinken vergi tüm vatandaşlar içindir.
- Zekât borcu affedilemezken vergi borcu affedilebilir.
- Zekâtın sarf edilebileceği yerler kesin iken verginininki kesin değildir.
- Zekât zenginden fakire giderken vergide durum farklıdır.
- Zekât ödeyen o zekâtı faydalanamazken vergide faydalanır.
- Zekât üretken servetten alınırken vergi tüketimden dahi alınabilmektedir.
- Zekât ibadet olarak ödenir, vergide kayıp önemli bir husustur.
- Zekâtın amacı gelir transferi yaparak daha adaletli bir gelir dağılımı sağlamakken verginin amacı devletin gelir ihtiyacını karşılamaktır.
- Zekâtta asgari sorumluluk kesinken vasıtalı vergilerde değildir.
- Vergi yükü vergiyi ödeyen tarafından üretici veya tüketiciye yansıtılabilirken zekâtta bu mümkün olmaz.
- Zekât yalnız geliri değil atıl duran mali varlıkları da kapsamaktadır.
- Zekât menfi vergi özelliği gösterir.

Zaim (2007b) zekâtın amacının geliri, birinci gruptan üçüncü gruba transfer etmek ve üçüncü grubu ikinci gruba yükseltmek olduğunu belirtmektedir. Zekât müessesinde bu gelir transferi yapılırken bazı maddi ve manevi hususlar belirleyici olmaktadır. Zaim İslam ve İktisadi Nizam eserinde İslam'da zekât müessesesinin bu maddi ve manevi inceliklerinden bahsetmektedir. O öncelikle zekâtın ihtiyari bir sadaka olmadığını, zengin vâzifesi fakirin hakkı olduğunu ve servetin terakümüne mani olarak, büyük servet farklarını önlediğini vurgulamaktadır (Zaim, 1979: 20). Daha sonra ise zekâtın fakirle zengin arasındaki

sınıf farkını ortadan kaldırdığını, servet arttıkça fakirin hakkının da artacağını ve bu yolla taraflar arasındaki husumet azaldığından İslam dünyasında sınıf mücadelesinin ortaya çıkmadığını ifade etmektedir (Zaim, 1979: 20, 21).

İslam'da zekât tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde gelir üzerinden; ticaret sektöründe ise servet üzerinden farklı nisap ve oranlarda alınmaktadır (Zaim, 1981: 34). Ayrıca zekâtın sarf edilebileceği yerler Kur'an-ı Kerim'de belirtilmektedir. Yani zekâtın harcanabileceği yerler sınırlandırılmıştır. Bu sınırlandırmayı Tevbe Suresi 60. Ayette görmek mümkündür (Mevdudî, 2003:129). Zekât ihtiyaç sahipleri olarak fakirler, düşkünler, köleler ve yolda kalmışlara; menfaat sahipleri olarak zekât toplamakla görevli memurlar, kalpleri İslam'a ısındırılmak istenenler, borçlular ve cihat edenlere verilebilmektedir (Esen, 1993: 76). Zaim, Kur'an'da sarf yeri belirtilmiş olan zekâtın bu günkü anlamda nerelere harcanabileceği ile ilgili tespitlerde bulunmuştur. Bu tespitler yine Kur'an'da zikredilen sınıflamaya uygun olarak yapılmıştır. İslam ve İktisadi Nizam eserinde bu tespitlerden bahsedilmektedir (Zaim, 1979: 21-24):

- Zekât gelirlerinden bir kısmı öncelikle fakirlere verilmelidir. Burada muhtaç durumda olanlar kastedilmektedir. Bugünkü anlamıyla düşünüldüğünde işsizlerin de bu sınıfta değerlendirilmesi doğru olacaktır.

- İkinci olarak miskinlere sarf edilmelidir. Fakir kelimesi genellikle Müslümanlar için kullanılmaktadır. Miskin kelimesiyle ise Müslüman veya değil bütün vatandaşlar kastedilmektedir.

- Üçüncü sarf yeri zekât toplamakla vazifeli olanlardır. Günümüzde bunun karşılığı devlet personel giderleri olarak düşünülebilir.

- Dördüncü olarak kalpleri kazanılması gereken insanlara sarf edilmelidir. Geniş anlamıyla düşünüldüğünde İslamiyet'i yayıcı faaliyetler ve İslam'a zarar verici davranışların engellenmesi bu gruba girecektir.

- Beşinci sarf yeri kölelikten azattır. Kölelik bir yük olduğuna göre bugünkü anlamıyla düşünüldüğünde sosyal yükler altında bulunan insanlara yardım etmek bu sınıfta değerlendirilebilir.

- Altıncı olarak ağır borç içinde olan insanlar sarf edilmelidir. Durumu iyi iken aniden borç içinde kalmış, iflasa sürüklenenlerin bu grupta değerlendirilmesi mümkündür.

- Yedinci sarf yeri Allah yolunda yardımdır. Bütün dini faaliyetler, cami yapımı, hayratlar bu sınıfa girebilir.

- Son olarak yolculara sarf edilmelidir. Bundan seyahat yollarının geliştirilmesi, yol emniyetinin alınması, trafik düzeninin sağlanması, otel, lokanta gibi yolcuların faydalanabileceği tesislerin yapılması anlaşılabilir.

Son olarak ifade etmek gerekir ki Zaim'e göre zekât, sosyal hayatı düzenleyen bir mekanizma, fertler arasındaki sevgi bağlarını güçlendirici bir müessese, fakirin zengindeki hakkı, devletin fakir ve düşkünlere karşı sosyal vecibeleri yerine getirmek için kullandığı bir gelir, yani dengesizlikleri izale eden önemli İslami prensiplerden birisidir (Zaim, 1981: 53-55). Gelir piramidinin ortasını büyüterek kutuplaşmayı önler, gelirin yeniden dağıtımını sağlayarak toplumda sosyal adaletin tesis edilmesini sağlar (Zaim, 2007b: 136).

Sonuç ve Öneriler

Kapitalizmin yeni iş sahaları ve dolayısıyla yeni istihdam alanları açarak sürekliliğini devam ettirmesi onun mucizesi olarak gösterilebilir. Ancak aynı zamanda kapitalizmin bizatihi kendisi gelir dağılımını bozucu etkisi sebebiyle de sürdürülebilirliğini tehdit altına sokmaktadır. Bu nedenle sosyal siyaset tedbirleri sistemin sürdürülebilirliğini sağlayacak çıkış noktası olarak görülmektedir. Sosyal siyaset dar anlamıyla emek sermaye çatışmasını, geniş anlamıyla bütün sosyal sınıf ve grupların birbiriyle mücadelesini çözümlenmeye çalışan bir disiplindir. Bu özellikleri sayesinde sosyal bilimlerin her zaman merak uyandıran konularından biri olmaya devam edeceği açıktır.

Bir disiplinin gelişmesinde ona katkıda bulunan araştırmacıların eserlerinin incelenmesi önem arz etmektedir. Makal (2014), lisansüstü öğrencilerinin, özellikle genç meslektaşlarının, hatta bu bölümlerdeki öğretim üyelerinin bölümlerinin geçmişini, bu geçmişi oluşturan hocaların varlığını bilmediklerini, onların akademik çalışmaları hususunda son derecede yetersiz bilgiye sahip olduklarını üzümlere ifade etmektedir. Yine Makal (2014) değişik üniversitelerde jüri üyesi olarak girdiği doktora yeterlilik sınavlarında bile birçok

araştırma görevlisinin Kessler'i, Talas'ı, Zaim'i tanımadığına kendisi ve jürilerde yer alan diğerk meslektaşlarının bizzat şahit olduğunu söylemektedir.

Koray (2007) durum tespiti yapmanın sosyal politikayı kurtarmayacağını, bu alanda yapılabilecekleri konuşmadan önce, Őuan hâkim durumda bulunan hegemonik sistemin temellerinin sarsılması ve alternatiflerinin üretilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Taşçı (2017) Türkiye'de sosyal politika zihniyeti kurgulanırken tarihsel tecrübelerin ve değerlerin merkeze alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada Zaim'in sosyal siyaset eksenli fikirlerinin incelemesi, tecrübe ve değerler ışığında, hâkim sosyal politikalara karşı farklı bakış açıları geliştirebilmek için büyük önem arz etmektedir.

Polanyi (2020) sanayi devrimi gibi büyük bir devrimin teknik değil, sosyal buluşlar tarafından tetiklendiğini belirtmekte, bir anlamda sosyal olayların toplum üzerinde ne denli etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Zaim de (1979) manevi ve ahlaki, kültürel ve sosyal cephesi gelişmemiş toplumların sadece iktisadi cephesini geliştirerek kalkındırmanın mümkün olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca kalkınma için bir sistem bütünlüğü gerektiğini, o sistem içinde inanç, ideoloji, mefkre ve ahlakın yer alması gerektiğini ortaya koymaktadır (Zaim, 1981: 8). Zaim'e göre bir insanın ailede kazandığı manevi değerler onun iktisadi yaşamına da tesir etmektedir. Bireyin üretim, tüketim, gelir ve servet ile olan ilişkilerini manevi ve ahlaki değerleri belirlemektedir. O halde denebilir ki bireylerin manevi ve ahlaki değerleri cemiyetin iktisadi yapısını oluştırmakta önemli bir etkidir.

Zaim sosyal siyaset disiplini bulunduğumuz yerden, kendi dilimizle konuşabilmek için bazı kavramlar türetmiştir. Ayrıca sosyal siyaset ile ilgili tedbirler önerirken bir taraftan da bu tedbirleri çevreleyen dini ve kültürel çizgileri belirtmiştir. Beşeri ilimler ile kâinat ilimleri arasındaki irtibat, bilim insanının bütüncül bir bakış açısına sahip olması gerektiği, din ile bilimin çatışmadığı, Yaratıcı ile irtibatı muhafaza etmenin önemi, insanın yalnızca menfaatini arayan bir varlık olmadığı, adaletin hayatın her alanını kapsayan bir mefhum olduğu üzerinde durduğu noktalardan bazılarıdır.

Zaim (1979) İkinci Dünya Harbi'nden bu yana hem sosyalist hem de kapitalist lkelerde devlete, sosyal siyaset tedbirleri gereğince sosyal adaleti sağlamak amacıyla işsiz ve fakirlere yardım gibi mükellefiyetler yüklendiğini belirtmekte ve o zamana kadar klasik iktisat doktrininde olmayan bu tedbirlerin İslam'ın asırlardır gündeminde olduğunu vurgulamaktadır. Yine o, bugün dünya ülkelerinin hedefinin iktisadi gelişmeyi sosyal adalete uygun şekilde gerçekleştirmek olduğu söylemekte ve dünya iktisadını bilerek, İslami prensipleri inceleyerek dünyanın muhtaç olduğu yeni bir senteze varmamızın mümkün olduğunu ifade etmektedir (Zaim, 2007b: 500).

Günümüzde ulus devletin sermayenin hareketliliği karşısında manevra alanı daralmakta, emeği ve toplumun yoksul kesimlerini koruma gücü pek kalmamakta, sosyal politika anlayışı da "hak" temelinden "yardımseverlik veya merhamet" temeline kaymaktadır (Koray, 2020: 40). Belirtmek gerekir ki bu tespit düşündürücüdür. Oysa Zaim'in sosyal siyasetin temeli olarak nitelendirdiği zekât müessesesi İslam'da "fakirin zenginindeki hakkı" olarak ifade edilmiştir. Zekât bir tür yardım severlik değildir. Bir kimseye gösterilen merhametin sonucu olarak da verilmez. Her ne kadar vakıf müessesesi ihtiyari olsa da (Kozak, 1985: 115), Zaim özellikle vurgulamaktadır ki, zekât ihtiyari sadakadan farklı olup mecburi bir özellik taşımaktadır (Zaim, 2007b: 131). İktisadi açıdan İslam'ın hem vakıf hem de zekât müessesesi sadece bir gelir transferi değil aynı zamanda bir servet dağılımı politikasıdır. Bu müesseseler vasıtasıyla gelir ve servetin yeniden dağıtımı söz konusu olmaktadır.

Bir disiplinde gelenek oluşturabilmek için o geleneğin öncüsünün ahlaki olması yani teorikte söyledikleri ile pratikte yaptıklarının uyuşması; otorite olması yani disiplinle ilgili yeni alanlar açması; temsil edilmesi yani fikirlerini takip edecek öğrencilerin, hocaların yetiştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir (Taşçı, 2013:1110-1111). Sosyal siyaset disiplini açısından Zaim'in bu üç şartı mükemmelen yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Bu sebeple bundan sonra yapılacak çalışmalarda Zaim'in görüşleri ile sosyal siyaset disipliniinde ekol sayılan diğerk aktörlerin gelir, refah, ücret ve sendikalar gibi mevzulardaki görüşlerinin sistematik bir şekilde karşılaştırılması faydalı olacaktır. Yine Zaim'in sosyal siyaset eksenli görüşlerinin dar ve geniş sosyal siyaset tanımlamalarına uygun olarak, emek-sermaye ilişkileri; işsizlik, nüfus çalışmaları, yoksulluk, kadınlar, dezavantajlı gruplar gibi başlıklar altında daha ayrıntılı bir şekilde taranması yarar sağlayacaktır. Ayrıca mümkün olduğunca konu ile ilgili deneysel çalışmaların yapılması, hem teorilerin doğrulanması hem de uygulayıcılar açısından yararlı veriler elde edilmesi açısından sosyal siyaset disiplinine katkıda bulunacaktır.

Etik Beyan

“*Sabahattin Zaim'de Sosyal Siyaset*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel kurallara, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Çatışma Beyanı

Çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması söz konusu değildir.

Not

Bu makale Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalında Üzeyir Ölmez tarafından hazırlanan “Prof. Dr. Sabahaddin Zaim ve Sosyal Siyaset Eksenli İktisadi Görüşleri” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

Teşekkür

Sedat Murat, Mehveş Tarım, Selim Zaim, Halil Zaim, Abdulhalim Zaim, Adem Esen ve Fehim Bakırcı'ya teşekkür ederiz.

Kaynakça

- Arslan, H. (2019). Epistemik Cemaat (6. Baskı). Paradigma Yayınları.
- Arslan, P. (2019). 1933-1950 Yılları Arasında Türkiye'ye Gelen Alman İktisatçılar: Gerhard Kessler'in Türkiye'de Sosyal Politikaların Gelişimine Katkıları. Maltepe Üniversitesi.
- Attar, F. (2018). Mantukut Tayr (A. Badeci (ed.); 3. Baskı). İnsan Yayınları.
- Aysan, M. F., ve Kaya, A. (2008). Türkiye'de Sosyal Politika Disiplininin ve Uygulamalarının Gelişimi. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 6(11), 223–250.
- Barber, W. J. (1991). İktisadi Düşünce Tarihi. Çıdam Yayınları.
- Beytur, M. B. (2005). Mesnevi Gözüyle Mevlana. Kırkambar Kitaplığı.
- Buğra, A. (2009). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika (A. Günel (ed.); 3. Baskı). İletişim Yayınları.
- Charles, B. (1901). The Industrial Revolution. Swan Sonnenschein & Co. Lim.
- Çoban, O. (2010). İktisada Giriş (2. Baskı). Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- Dabla-Norris, E., Kochhar, K., Suphaphiphat, N., Ricka, F., ve Tsounta, E. (2015). Causes and Consequences of Income Inequality: A Global Perspective.
- Deane, P. (1988). İlk Sanayi İnkılabı. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Demir, F. (2012). İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı Servet Dağılımı (5. Baskı).
- Ekin, N. (1982). Sosyal Siyaset Konferansları. In Türkiye'de 1980 Öncesi Endüstri İlişkilerinin Genel Görünümü (p. 125). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Ersoy, A. (1986). İktisadi Düşünceler Tarihi. Ak Yol Neşriyat ve Matbaacılık.
- Ersöz, H. Y. (2021). Sosyal Politika. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Esen, A. (1993). Sosyal Siyaset Açısından İslam'da Ücret (1. Baskı). Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık.
- Fındıkoğlu, Z. F. (1963). Türk Sosyolojisinde iki Alman Sosyologu: Prof. Kessler ve Pro. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 23(3–4), 33–50.
- Güven, H. (2019). Türkiye'de Sosyal Siyasetin Öncülerinden Prof. Dr. Orhan Tuna. Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Guy, S. (2009). Küresel Dönüşümde Emegin Yeniden Metalaşması. In A. Buğra ve A. Kaan (Eds.), 21. Yüzyılda Karl Polanyi'yi Okumak (1. Baskı). İletişim Yayınları.
- Hobsbawm, E. J. (1952). The Machine Breakers. Past & Present, No. 1 (Feb, 57–70).
- Kessler, G. (1945). İçtimai Siyaset. Gençlik Kitabevi Neşriyatı.
- Kızılçelik, S. (2014). Sosyolojinin Neliği (2. Baskı). Anı Yayıncılık.
- Koray, M. (2002). Avrupa Toplum Modeli (1. Baskı). Tüses Yayınları.
- Koray, M. (2007). Sosyal Politikanın Anlamı ve İşlevini Tartışmak. Çalışma ve Toplum, 4, 19–56.
- Koray, M. (2020). Sosyal Politika (6. Baskı). İmge Kitabevi.
- Kozak, İ. E. (1985). Bir Sosyal Siyaset Müessesesi Olarak Vakıflar (1. Baskı). Akabe Yayınları.
- Kucur, F. (2011). Türkiye'de Sosyal Politika Bilimi'nin Gelişimi ve Sabahattin Zaim Örneği. İstanbul Üniversitesi.
- Kuyucuklu, N. (1985). İktisadi Olaylar Tarihi. Gür - Ay Matbaası.
- Makal, A. (2014). Türkiye 'de Akademide Sosyal Politika Geleneğinin Doğuşu ve Gelişimi Üzerine Tarihsel Bir Yeniden Değerlendirme. Çalışma ve Toplum, 2, 17–30.
- Marshall, T. H., ve Bottomore, T. (2000). Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar (1. Baskı). Gündoğan Yayınları.
- Mehmet, Ö., ve Kılıç, C. (2009). Çalışma Ekonomisi Teorisi. Gazi Kitabevi.
- Mevdudi, M. S. E. A. (2003). Tefhimu'l Kur'an Meali. Yediveren.
- Ölmez, Ü. (2010). Prof. Dr. Sabahaddin Zaim ve Sosyal Siyaset Eksenli Görüşleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.
- Orman, S. (2008). İnsan Yetiştirmede Bir Model Olarak Sabahattin Zaim. Sabahaddin Zaim Sempozyumu Tebliğler Kitabı I, 49–62.

- Özdemir, Ö. F. (2011). Türkiye’de Sosyal Politikanın Gelişiminde Cahit Talas’ın Etkisi. Uludağ Üniversitesi.
- Polanyi, K. (2020). Büyük Dönüşüm (15. Baskı). İletişim Yayınları.
- Şahinoğlu, M. N. (1991). Attar, Feridüddin. In Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Türkiye Diyanet Vakfı Vakıf Yayınları İşletmesi.
- Şen, M. (2008). Kur’an’da Zenginlik ve Fakirlik. T.C. Selçuk Üniversitesi.
- Şentop, M., Karabacak, M., ve Çelik, H. (2006). Prof. Dr. Sabahaddin Zaim ile Portre. Sosyal Politikalar Dergisi, 1(Güz).
- Seymen, R. (2021). Sosyal Sorunlar Ekonomisi.
- Smith, A. (1985). Ulusların Zenginliği (1. Baskı). Alan Yayıncılık.
- Talas, C. (1976). Sosyal Ekonomi (4. Baskı). Sevinç Matbaası.
- Taşçı, F. (2013). Türkiye’de Sosyal Politika Bilimi Geleneği. 14. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi.
- Taşçı, F. (2017). Türkiye’de Sosyal Politika ve Dönüşüm Zihniyet, Aktörler, Uygulamalar.
- Tokol, A. (1995). Uluslararası Sosyal Politika (1. Baskı).
- TÜİK. (2021). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Gelir-ve-Yasam-Kosullari-Arastirmasi-2019-33820>.
- Tuna, O., ve Yalçıntaş, N. (1991). Sosyal Siyaset. Filiz Kitabevi.
- Ulutan, B. (1978). İktisadi Doktrinler Tarihi. Ötüken Neşriyat.
- Zaim, S. (1956). İstanbul Mensucat Sanayiinin Bünyesi ve Ücretler. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Neşriyatı.
- Zaim, S. (1962). Günümüz Sosyal Siyaset Meseleleri. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Zaim, S. (1972). Çalışma Ekonomisi (2. Baskı). İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Zaim, S. (1979). İslam ve İktisadi Nizam. Zafer Matbaası.
- Zaim, S. (1981). İslamın İktisadi Görüşü. Güryay Matbaası.
- Zaim, S. (1993). Türk ve İslam Dünyasının Yeniden Yapılanması. Yeni Asya Yayınları.
- Zaim, S. (1995). İslam-İnsan Ekonomisi. Yeni Asya Yayınları.
- Zaim, S. (1997). Çalışma Ekonomisi (10. Baskı). Filiz Kitabevi.
- Zaim, S. (2007a). Genç İlim Adamına Nasihatler. İLEM Yıllık, 2, 7–22.
- Zaim, S. (2007b). Türkiye’nin Yirminci Yüzyılı Cilt: 1 (3. Baskı). İşaret Yayınları.
- Zaim, S. (2007c). Türkiye’nin Yirminci Yüzyılı Cilt: 2 (3. Baskı). İşaret Yayınları.
- Zaim, S. (2007d). Türkiye’nin Yirminci Yüzyılı Cilt: 3 (3. Baskı). İşaret Yayınları.
- Zaim, S. (2007e). İ.Ü. İktisat Fakültesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümünün Tarihçesi ve Gelişimi. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, 52. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/889/9883>
- Zaim, S. (2008). Bir Ömrün Hikayesi (M. Sedat ve U. İsmet (eds.); 2. Baskı). İşaret Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

On the one hand, capitalism continues its continuity by opening new business areas and new employment areas, while on the other hand, it also puts its own sustainability under threat due to its disruptive effect on income distribution. For this reason, social policy measures are seen as the starting point to ensure the sustainability of the system. Social politics is a discipline that tries to resolve the labor-capital conflict in the narrow sense and the struggle of all social classes and groups with each other in the broad sense. Thanks to these features, it is clear that it will always remain one of the intriguing topics of the social sciences. It is a very important aspect to evaluate the work of scholars who have contributed to this discipline in order to understand social politics, whether it is taken in a narrow or broad sense. Despite this, it has been determined that the studies of academics who have made vital contributions to the discipline of social politics have not been adequately covered in the field summer. For this reason, this study was conducted in order to evaluate the social policy-oriented views of Sabahattin Zaim, one of the most influential actors of the chair of labor economics in Turkey, from a holistic point of view. In order to evaluate Zaim's views on social politics from a holistic point of view, his dissertations, articles and books have been studied. In the study, Zaim's ideas, conceptualizations, definitions and suggestions were emphasized on the basis of issues such as income distribution and welfare increase, wage policy, trade unions, zekat and foundation establishment. It is seen that Zaim developed a point of view by referencing his own culture and faith in his studies related to the discipline of social politics. At this point, the examination of Zaim's social policy-oriented ideas is of great importance in order to develop different perspectives on prevailing social policies in the light of his experience and values. Zaim stated that it would be unlikely for that country to develop economically without developing the spiritual and moral, cultural and social aspect of a country. Development is a holistic issue and faith, ideology, mefkure and morality fall within this circle. According to him, the spiritual values that a person acquires in the family also affect his economic life. Spiritual and moral values determine the relationships of the individual with production, consumption, income and wealth. Therefore, it can be said that the spiritual and moral values of individuals are an important factor in forming the economic structure of the society. Zaim recently states that the social policy measures undertaken by their states to ensure social justice have been on the agenda of Islam for centuries. For this reason, he proposes a new way. According to him, a new synthesis

based on Islamic principles is a synthesis that can make possible the goal of the countries of the world today to achieve economic development in accordance with social justice. Nowadays, in Koray's words, the understanding of social politics is shifting from the basis of "right" to the basis of "benevolence and compassion". However, the institution of zakat, which Zaim describes as the basis of social politics, is expressed in Islam as the "right of the poor to the rich". Zakat is not a kind of charity. It is also not given as a result of the mercy shown to a person. Zaim also emphasizes in his studies that zakat in Islam is not an optional type of charity, but an obligatory worship. Being an ecol in a discipline is bound to three conditions such as being moral, being an authority and being represented. It can be said that Zaim and Talas perfectly fulfill these three requirements for the discipline of social politics. For this reason, it will be useful to systematically compare the views of Zaim and the views of other actors who are considered ecol in the discipline of social politics on issues such as income, welfare, wages and trade unions in the future studies. It will be useful to examine Zaim's views on social policy in more details under topics such as labor-capital relations; unemployment, population studies, poverty, women, disadvantaged or vulnerable groups, in accordance with narrow and broad definitions of social politics. In addition, conducting experimental studies on the subject as much as possible will contribute to the discipline of social politics, both in terms of verifying theories and obtaining useful data from the point of view of practitioners.